

KIS GYÜLÉS, JUN. 19. 1852.

(A' nyelv- és széptud. osztálya' részére).

Nmélt. gr. Teleki József úr ő exja' elnöklete alatt

Jelen az illető osztályokból : Czuczor rt., Hunfalvy, Mátray, Tasner lt. — Egyéb osztályokból : Kubinyi Ágoston lt. — Bajza, Bugát, Erdy, Gebhardt, Győry, Jerney, Kállay rr. lt. Bertha, Repický, Wenzel lt. lt. — Toldy Ferencz titoknok.

MÁTRAY GÁBOR lt.

a' magyar népdalok' kitünőbb sajátosságairól értekezett *zenei* tekintetben, 's értekezését számos, egy aeolyconon előadott példakkal kísérte. Előadása itt következők:

Szokatlan 's inkább műtani mint tudományos tárgyat választván ezen előadásomúl, okom lehetne attól tartani, hogy a' t. academia' nagybecsű figyelmét ez alkalommal kevésbé igényelhetem; hacsak másfelül nem volnék meggyőződve, miszerint a' nemzetünk' életkörébe vágó bármilly csekély körülmény iránt is sokkal nagyobb érdeklélssel viseltetik a' t. társaság, hogysem közönösnek mutatkozhatnék a' nemzeti zene, 's névszerint népdalaink' zenéje iránt, melly több tekintetből megérdemli, hogy kitünőbb sajátosságait közelebbi figyelemre méltassuk. — E' sajátságok' némellyeit ohajtván jelenleg bármilly röviden érinteni, hogy állítmányimat érthetőbbé tegyem, szükségesnek tartám azoknak érdekesb oldalait gyakorlatilag és így hangszereken is előadni; — miért azonban előleg is a' t. academia' szíves elnézéseért esedezem, minek megnyerhetését annyiaval is inkább reményelem, miután a' népdalok' szövegei' egybegyűjtését a' t. academia már fennálltának első éveiben teendői' egyikévé tűzvén ki, annak eszközöltetésével a' Kisfaludy-Társaságot bízta meg, 's ez olly szerencsés lőn, hogy Erdélyi János munkás tagtársunk' szorgos szerkesztése mellett 1846—1848-ban három vastag kötetnyi népdalokat bocsáthatott közre; miért a' haza elegendő hálát a' társaságnak nem mondhat.

Népköltészetünk' e' kincseinek becséről szólottak már többen kimerítőleg: tartózkodom tehát a' népdalok' költészeti érdemeinek újabb taglalásától. Említenem kell azonban, hogy zenéjük az, melly a' lelkesítő, elragadó varázsszal hat nem csak a' magyar, hanem az elfogulatlan külföldi hallgatóra is. A' magyar népdallamokból ömlik a' villany, melly kimondhatlan rohammal szökik az idegekre; belőlük csap reánk a' bűvessző, mellynek érintésére pezsgővé változik a' lankadt vér, melly a' kenyérmezei táborban még a' komoly hős Kinizsi Pált is tánczra gerjeszté. Szóval, a' magyar népdalok' zenéjében fekszik a' jellemző szellem, melly színpompát 's életet ad a' költemény' szavainak. — Ki az érzelmek' tengere iránt érdeklélssel viseltetik, ismerkedjék meg a' magyar zene' öszvegeivel, 's bámulni fogja annak keleties színvegyületét, melly mint a' léleknek mind megannyi indulata, özönlik elébe.

Épen a' mult hónapban valék szerencsés Bécsből egy különben német ajkú, de jó zeneismerőtől levél által megtiszteltetni, melyben következő sorokat is olvastam : „Wie mächtig wirkt die ungarische Nationalmusik, der darin liegende grossartige Charakter der Melancholie und der Frische des Lebens! — Beides unübertrefflich! so, dass Jeder mit Staunen mitfühlen muss. Ich kann mich nicht genug ausdrücken über diesen geistvollen Charakter“ stb.

Az idézett levél' írója nem áll pedig egyedül a' külföldön, ki rokonszenvvel viseltetik magyar zenénk iránt. E' vonzalom már messze terjedett; mert a' nagy német birodalmi, frank, angol, spanyol, 's portugaliakat is érdeklik, kivált mióta a' magyar népdalok részint német 's angol forditmányokban megjelentek, részint dallamaik hangjegyekkel is kinyomattak. Alig múlt egy hónapja, hogy a' portugali király ö felsége Pestről meghozatta magának a' hangjegyes nyomtatványú magyar népdalokat. Ezeknek a' külföldön megkedveltetését leginkább eszközlék a' mintegy évtized óta külföldön utazott nagyobb 's kisebb tekintélyű hazánkfiai, különösen pedig a' Havi 's mások által vezérlett magyar dalnok-társaságok, valamint a' magyar népzeneészek is; névszerint jelen évben Kálozdi' társasága, kik csaknem fél Európát bejárván, mindenütt legnagyobb lelkesedést gerjesztének magyar zenénk 's dalaink iránt.

Nem lehet egyébiránt tagadni, hogy a' külföld' figyelmét nem kis mértékben ébreszték fel a' magyar népdalok 's költemények' német forditmányai, melyek korábbi időkben ifjabb gróf Teleki Ferencz, gróf Mailáth János, Toldy Ferencz, Gruber Antal, Tretter (Járy) György, Petz Lajos, Haliczky Antal, Paziazi Mihály, Draut L. 's Gaál György, — újabb korban pedig Greguss M. Á., Steinacker Gusztáv, Benkert (Kertbeny), Vilney Antal, Buchheim Adolf és Falke Oszkár, végre Stier G. által készítettván, nyomtatásban jelentek meg.

De mielőtt magyar dallaminkat a' külföld gyakorlatilag is használná, elkerülhetlen volt a' szükség, azokat magában édes hazánkban a' míveltebb osztályuakkal, különösen pedig a' nőnemmel, megkedveltetni. — Erre pedig kettő szolgált eszközül : a' dallamoknak hangjegyekkel kiadatása 's a' színpad.

Az elsőt folyó századunk' elején Csokonai Vitéz Mihály 's Verseyhy Ferencz kísérték meg. Amaz részint három egyes dalának hangjegyes kinyomatásával (Bécsben 1803. háránt 2-od rétből, Márton József költségén), melyek között volt a' „Földiekkel játszó“ is, — részint „Öszves Munkái“ első kiadásában, — emez pedig „Magyar Aglája“ (Budán 1806. 8r.) — és — „A' magyar hárfásnak részint Aglájából vett, részint újonnan szerzett énekei fortepianóra“ (Budán 1807. háránt 2-od rétből, két szakasz) című munkáiban hangjegyekkel kiadott magyar dalaival, melyek között két ismeretes magyar népdallam is fordul elő, u. m. „Móta megnyílt lány-eszem“ azon melodiára (csakhoggy kemény hangnemben), melyre Horváth

Ádám „De mit töröm fejemet“ kezdetű dalát alkalmazá ¹⁾ — majd ismét „Nincs megyénkben szebb leányka Örzsikénél“ című dal, amaz ismeretes „Hol lakik kend komám asszony? Keresztúrban“ kezdetű dallamra ²⁾. — A' közelebbi két utolsó évtizedben Bartay Endre 1833-ban, későbbben Szerdahelyi, Egressy Bénéjám, Fogarassy és Travnyik, Füredi Mihály 's Bognár Ignác több más névtelenekkel együtt dicséretesen folytatták Csokonai és Verseghy' megkezdett művét.

Legtöbbet tett azonban a' színpad. — Már 1812-ben Balogh István és Görög István, a' pesti magyar színészársaság' tagjai, *Cserni György és Angyal Bandi* című színműveikben magyar népdalokat is kezdtek használni, mellyeket a' közönség kedvesen fogadott. De fájdalom! a' magyar színművészetnek nem sokára vándorbotot kelle ragadni, 's Pestről távozni, 's így e' kezdet csak kezdet maradhatott. Fővárosunkban a' magyar színművészet csak mostoha gyermek volt mind addig, míg némelly buzgó 's örök hálánkat lekötelezett hazafiak' erélyessége a' hon' szívében állandó saját templomot emelt neki. Ekkor kezdhete csak igazán saját ereje' kifejtéséhez, 's e' kedvező alkalom' megnyíltának mindjárt első évében (1837.) Munkácsy János *Garabonczás Diák*-jával megkezdvén az eredeti magyar népszínművek' sorát, az ezekbe iktatott magyar népdalok' a' miveltebb osztálybeliek, kivált a' nőnem' ismeretébe jutottak, magyarok és németek' tetszését egyaránt megnyerték, 's nem sok időre a' budai, pozsonyi, jelenleg pedig bécsi német színpadokon is zengenek.

A' korán elhunyt Egressy Bénéjám, nemzeti színházunk' munkás és szorgalmas tagja, egyike volt azoknak, kik a' népszínművekben népdalaink' használatát leginkább eszközölték. Ő többeknek zenéjét maga szerzé; más régiek alá alkalmasabb szöveget készíte; és mivel csakhamar kedvesek lettek a' közönség előtt, a' pesti műárosok kaptak rajtok, 's egymást érték az általok kiadott több rendbeli népdal-füzetek. Egressy' népdalszellemei dala nem sokára a' köznép' körébe is hatottak. Hallám ez által énekeltetni a' díj-koszorúzott „Szózat“ dallamát mindjárt megjelente után rövid idő múlva. — „Télen nyáron pusztán az én lakásom“ dalát pedig három jó kedvű 's egymást átkarolt magyar paraszt ember által 1849-ki július' 20-kán délelőti órákban Pesten az úri-utcán minden tartózkodás nélkül hangosan dúdoltatni hallottuk.

Ide járult még egy szerencsés körülmény. Az t. i. hogy nemzeti színházunk' jelesebb dalmokai között többen keletkeztek, kik a' magyar népdalokat nyilvános hangversenyekben épen olly örömet

¹⁾ Lásd : Magyar Aglája 98. 's 218. lapon, — és : A' magyar hárfásnak stb énekei. 1-ső szakasz, 2-ik lapon.

²⁾ Lásd : Magyar Aglája a' 167. 's 229. lapon.

's helyesen éneklék, mint a' közönség tapsviharral fogadá azokat. Ez ösztönül szolgált Egressy Béninek, hogy a' népdalok' szokott egyszerű rövidségével felhagyva, részint több magyar zeneművet forrasztott össze, hogy azokat hosszabb dalokká alakítsa, és új szöveget készítvén reájok, színpadra hozta, — részint egészen új, hosszabb magyar népzene-szellemű dalokat készíte, melyek egy Hollósy Kornélia 's La Grange Anna asszonyság által előadatra, leírhatlan lelkesedést gerjesztének, 's a' közönség' részvétét oly nagy mértékben megnyerék, hogy (mi azelőtt hallatlan volt) jelenleg nemcsak a' közép-osztály' szűk szállásain, hanem grófok és hercegek' dísztermeiben is ugyanazoknak családtagjaik által énekeltetnek, vagy pompás hangversenyekben vendégeik és magyar művészeink' ajkairól hangzanak: minek legközelebb is örvendetes bizonyítványát tapasztaltuk, midőn f. é. ápril' 25-én ő cs. kir. főhercegsége Albrecht fenséges kormányzónk' fényes budai lakán adatott esti hangversenyben Füredi Mihály, nemzeti színházunk' dalművésze, szerencsés volt ő fensége 's mélyen tisztelt fenséges hitvese előtt nagy számú vendégkoszorú' jelenlétében magyar népdalokat énekelni ¹⁾. — 'S e' tekintetben mondhatni, hogy Egressy Béni új korszakot teremte a' magyar dalok' világában, 's az elfogulatlan hazafi méltán kesergi kora elhunytát, kivált miután ügylársa, Szerdahelyi József, is boldogabb életre szenderült, ki szintén, mint amaz, a' magyarabb néptörzsök között jártas lévén, a' magyar zene' jellemeivel közelebbről megismerkedhetett.

Ez érzékeny veszteség után mindazáltal ne essünk kétségbe. Az ügy kedvezőleg van megindítva. Kövessünk el részünkről mindent, mi előmozdítását segítheti. Szerezzünk pártolókat; gyámolítsuk a' vállalkozókat ne csak szép szóval, de tettel is! Hiszen még elegenden vagyunk, kiktől a' sors meg nem tagadá a' tevékenység' áldását, melynek mozgásba tétele által mégis csak többet hagyhatunk e' részben is utódink' számára, mint a' múlt századiak, kik régibb népdalaink' emlékét, úgy szólván, csak némi töredékes hagyományokban engedék hozzánk a' nép' ajkairól átzeni.

Hogy a' magyar nép szeretett énekelni, több hazai 's külföldi író emlité már. Örökös kár, hogy a' hajdani magyar népdalok' szövegeit legalább, írásba nem foglalák. — Magyar troubadouraink' egyike, Tinódi Sebestyén, a' XVI. század' első felében jött azon jó gondolatra, hogy az általa szerzett történeti daloknak nemcsak szövegeit, hanem dúdjaik' hangjegyeit is kinyomatta Kolosváratt 1554-ben. Nem említem azok' némelyeinek későbben újabb megjelentőket, meg kell jegyezmem, hogy ítéletem szerint az említett dalla-

¹⁾ Hasonló szerencsében részesült ugyanez évi júl. 6-án azon pompás zeneestély' alkalmával, mely ő cs. kir. ap. felsége' tiszteletére szintén ő cs. kir. főhercegségénél adatott. Füredin kívül ez úttal Lonovics-Hollósy assz. is szerencsés volt ugyanott magyar dalokat előadni.

mok, bármilly tökéletlen alakban adattak is ki, az akkoron divatozhatott modort, millyet t. i. hasonnemű szövegek igénylettek, tükrözik vissza. — Ki az egyházi régibb magyar dalok' melódiáit ismeri, — ki honunkban az egyháznapok, úgynevezett búcsúk, és vásárok' alkalmával, kivált kisebb városok és falukban megjelenni szokott, 's részint földön csúszva, részint kétkerekű taligán húzatva, és vagy egy rossz hegedű' kísérete mellett, vagy a' nélkül éneklő magyar koldusok' dalait figyelemmel hallgatta, sok hasonlatosságot talál Tinódi' dallamaiban, sőt ezeknek egész typusát véli csengeni. Jele, hogy a' régi magyar egyházi és világi, névszerint a' történeti 's könyört gerjeszteni akaró (vagyis a' test' nyomorait emlegető) dalok jóformán egy húron pendültek. — Bármí ritkán hallani jelen korunkban már az illy pórnyomorékok' dalait, mégis nagy meglepetésemre folyó junius' 6-án a' pesti országúton levő vásáros bódék mellett egy illy földön csuszó magyar koldussal találkozáim, ki hasonló régi modorban énekelvén meg nyomorát, alamizsnáért esedezett.

Ki egyébiránt Tinódi' dalait zenci tekintethen tagolni, 's azokból öszhangzati szabályok' segélyével rendes dallamokat akar kiaknázni, ezt csak úgy lesz képes eszközölni, ha részint a' fennebb említett egyházi 's bucsús dalokban, részint a' magyar népdallamokban, szerzett tapasztalatait, 's így az öszves magyar népnél szokásban levő dalok' zenéjét veszi segélyül; mert Tinódi 's énekei sem a' mai rendszeres úgynevezett kulcsokkal, sem bizonyos hangnemmél és idenynyel (tempo) meghatározva, a' hangjegyeket változtató kereszt vagy b jelekkel ellátva nincsenek. A' hangjegyek' értéke azonban, régi alakjaik mellett is, a' hajdani kótairás' ismerete' segedelmével, annyira meghatározható, hogy e' dallamokat ütenyekre (tactus) osztani és szabályos dallamokká is alakítani jóformán lehet. — Nem levén ez alkalommal czélom Tinódi' dallamai' bővebb taglalásába ereszkedni, legyen szabad azokból egy párt, mellyeket nézetem szerint határoztam meg, gyakorlatilag is a' t. academiának bemutatni, előleg megjegyezvén, miszerint a' Tinódi' Krónikájába foglalt 25 dallam között vannak négy-negyedes, vagy inkább négy-nyolczados, és három-nyolczados, de rendetlen számú ütenyekre terjedő 's részint kemény, részint lágy hangnemben írt dalok. — Illyen négy-nyolczados 's kemény hangnemű mindjárt az első: „Sok csudák voltak jó magyar országban.“

Ellenben három-nyolczados ütenyű 's lágy hangnemű a' 16-ik számú (a' 244-ik lapon)

„Hadt nagyoknak tanúság“ című dal.

Ha tekintjük, hogy magyar egyházi 's világi énekeink között mai napon is divatoznak olyanok, mellyek már századok óta szokásban vannak, bátran mutathatom be a' t. academiának azon dallamot, mellyet én még XVII-ik századnak tartok. — A' folyó század' első éveiben (1800—1804) t. i. részint születésem' helyén, Nagy-

Kátán, részint atyám' későbbi lakhelyén Tápió-Szecsőn, hallám minden évben sz. Gergely' napján (martius' 12-én) iskolás gyermekek által énekeltetni e' dalt : „Szent Gergely doktornak,

Híres tanítónknak

Az ő napján“ stb.

E' dalt egyébiránt ugyanazon napon hazánk' más vidékein is szokták az említett gyermekek énekelni. Szövege nyomtatva olvasható egy XVII-dik századi énekes könyvben, mely „Zöngedező mennyei kar“ czímmel Lőcsén 1696-ban 24-ed rétből jelent meg, valamint Erdélyi János „Népdalok és Mondák“ (Pest 1846. 8r.) I-ső kötete' 312-ik lapján is, de némi csekély változattal. — E' dalt énekelve az ünnepiesen öltözött iskolás gyermekek (kik közül némelyek még az őseiktől fenmaradt magas gömbölyű süvegeket is fejükre tették), szent Gergely' napján a' helységbeli lelkész' lakánál kezdvén, minden ház előtt tisztelkedtek, 's a' háztulajdonostól egy pár krajczárral, vagy pedig liszt, szalonna, tojással megajándékozva tértek vissza, honnan elindultak az iskolamester' házához, hol szintén elénekelvén a' dalt, melynek utolsó fordáját (strophá) mindenkor sebesebb tempóban 's tánczolva dúdolák el, a' hozott adományokat átadák a' tanítónak, ki a' pénzt elosztván közöttük, az élelmi szereket, mint őt illető accidentiát, feleségének kézbesíté. Ezen inkább világi mint egyházi szellemű dal a' hajdani régiség' minden typusát, de már épen nem Tinódi' hangjait, viseli magán. Így névszerint : az alaphangnak (mellyet az egész dal' folyamatában mesterség feltalálni) ötöd-accordjával kezdődik 's végződik is, mielőtt már átmenvén a' negyed-accoriba, e' három között forog mind végig, a' nélkül hogy az alaphang' zárpontjában találhatná végét, minthogy ez, mint mondtam, a' quintán rekesztetik be. — Nemcsak e' tekintetnél fogva tehát, hanem a' fennebbiek' nyomán is állíthatom, hogy hazánkban e' dal legalább is a' XVII-ik század' közepén már divatozhatott.

A' XVIII-dik századból, hiteles kútfők után, már több népdalt sikerült fölfedezhetnem. Mutatványul legyen egy 1790-ki dal Bihar vármegyéből :

„Bodrog' partján növekedett tulipán.“

Hogy pedig a' dallamok' menete különbségét minél észrevehetőbben tüntessem elő, ím egy a' XIX-ik századból is, a' folyó évből divatozók közül :

„Fakó lovam, gyors paripám“

E' mutatványokból látszik, miszerint közelebbi négyszázadbeli népdallamaink' zenéje abban különbözik egymástól, hogy a' folyó századiak szabályosabbak, 's a' kor' igényeihez, a' szabályosabb, divatozóbbhoz inkább simul.

Mi már népdalaink' jellemző sajátosságait zenei tekintetben illeti, ezeket két rendűre kell osztanom, u. m. szellemi és zenetani sajátosságokra.

I. *Szellemi sajátásaik* a' legtarkább vegyületben mutatkoznak. Ezek lelkei a' magyar dallamoknak; ezekből ömlenek az indulatok, gazdag forrásai. — A' keleti népek' zenéje általán búskomoly jellemet visel és feltűnőleg szabálytalan: de az eddig előttem ismeretes keleti zenék között a' magyarban legtöbb szabatosságot 's ízlést, habár gyakran vegyítve szabálytalan zenei menetekkel is, találtam. — Zenei időmozgásra nézve a' magyar zene lassú, és gyors vagyis frís menetű. A' lassúk azonban sokkal nagyobb számúak, és ezek komolyak, a' nélkül hogy szomorú hangokra kelnének; búsak valódiilag, ha gyászos történetet, a' szív' fájdalmat festik: ellenben gyakran szomorú hangmenetűek akkor is, ha víg tárgyat énekelnek meg. Soha sem víg menetűek azonban, ha komor tárgy körül foroganak. — A' gyors, élénk menetű dalok majd szomorú majd víg hangokban ömlenek, 's egyaránt magukon viselik a' fűrgeség' tűzét, valamint az olaszban, melly a' déli tikkasztó hévből a' legvidámabb hűrookra ugrik át. E' psychikai változatossággal a' legillatosabb virág' tarkaságában szövődik a' nemes érzelmek, bú, keserv, hősieség, szerelem, és pajzán vidorság' bájló vegyülete, melly azt kedvessé teszi fiatal 's korosabb, bel- és külföldi ember előtt. Például legyenek a' következő dalok:

1) Komoly de nem bús hangulatú, kemény hangnemű dal:

„Megégett a' szentpéteri állás.“

2) Szomorú tartalmú 's lágy hangnemű:

„Gerliczeként nyögdécsselek.“

3) Szomorú tartalmú, de kemény hangnemű:

„Ne szomorkodj, légy víg.“

4) Víg tartalmú, de lágy hangnemű:

„Hej pajtás beh nevetem a' világ' bolondságát.“

„Vigan élem világom“.“

5) Víg tartalmú 's kemény hangnemű:

„Megy a' kocsi, megy a' szekér.“

II. *Zenetani sajátásai* között említendőek az ideny (tempo), üteny (tactus), hangnem (Tonart) és műszerkezetiek.

1) Az *ideny* legnagyobb változatosságban fordul elő, és pedig a' legkomolyabb lassútól kezdve a' legvidámabb gyorsaságig, gyakran, miként az olasz zenében, a' legbámulatosabb 's idegen zenészek előtt csaknem megfoghatlan sebességig. E' sajáttság szépen tükrözi vissza a' nemzetnek komolyságával párosult fűrgeségét.

Ide sorozandók azon dallamok, mellyek feszes idenyre nem szoríthatók, és mintegy csak szavalva (recitativo) énekeltetnek. Tartalmok többnyire komoly és bús. — Ezek az úgynevezett *furullyánóták* körébe tartoznak. Illyenek: „Az ég alatt, a' föld színén“ — „Repülj fecském ablakára.“

2) *Üteny*-re nézve a magyar dalok csaknem általán két-negyed vagy négy-nolczad hangjegyet tartalmaznak egy-egy ütenyben.

Más nemű ütenyt a' magyar zene keveset ismer; 's ha csúszott is a' nép' ajkára tisztán $\frac{3}{4}$, vagy $\frac{3}{8}$, $\frac{6}{8}$, vagy $\frac{4}{4}$ ütenyű dal, ez nem a' magyar népzene', hanem idegennek kifolyása. — Azért még azon $\frac{3}{4}$ ütenyű egyházi magyar énekek is, mellyek nálunk régóta divatoznak, habár szépek, nem tisztán magyar eredetűek. — Ez okból tartom az idegen zene' befolyásából eredhetőknek ama' különös magyar népdalainkat is, mellyekben kétféle üteny egymást váltva fordul elő, t. i. $\frac{3}{4}$ és $\frac{2}{4}$. Ezt mind eddig zenészeink nem vették észre, 's midőn az illy dalokat hangjegyekre írták, erőnek erejével $\frac{3}{4}$ ütenyű rá-mára vonván, vagy egészen kivetközteték rhythmusaikból, vagy összevissza cibálták szegényeket, nem tudván, mi tevők legyenek velök. Pedig illy dalok a' skot nemzetnél is divatosak, 's nálunk a' folyó századiak között gyakrabban fordulnak elő. A' szemesebb vizsgáló és a' dal' rhythmusára ügyelő, akár akarja, akár nem, kénytelen e' dalokban majd $\frac{3}{4}$ majd $\frac{2}{4}$ tactust változtatva írni, ha következtetlenségbe esni 's hinárba bonyolódni nem kíván. Illyen dalok a' következők:

- a) Szőke kis lány megy a' kútra, hajaha!
- b) Már minálunk így köszönnek, hajaja!
- c) Ez a' kis lány hamis kis lány.
- d) Elment a' lány az apjával szántani.
- e) Esik eső a' harasztan.
- f) Kisütött a' nap a' cserén.
- g) Széles a' Duna' közepe.

Hogy egyébiránt idegen nemzetektől is kölcsönzött dallamokat a' magyar, — világos példánk van Csokonainál, ki e' dalát „Gyenge rózsza bokor kesereg bűvában“ egy előttem még kis gyermek koromtól fogva ismeretes tót nótára alkalmazá. E' dal hangjegyekkel is kiadatott Csokonai' Poétai Munkáji' (Bécs 1813. 12r.) III-ik kötete' végén az utolsó lap' alján. — E' különösséget azonban csudálnunk nem kell; mert a' XVIII-ik század' utófelében a' magyar írók megkedvelletni ohajtván a' magyar olvasmányt, idegen 's névszerint német költeményeket 's dalokat gyakran fordítottak magyarra. Innen történt, hogy az illy magyarra fordított német dalok már a' múlt század' utolsó tizedeiben énekeltek középső osztályú hazánkfiak által. Illyenek voltak:

- a) O szívem öröme mért habozol? stb.
- b) Kékes szemű szép enyelgöm, jer velem.
- c) Hold milly szépen világítsz te.
- d) Kivánsz víg lenni.
- e) Bundás Geczi házasodni régen akart már.
- f) Ez a' pohár bűjdossék.

g) A' *Faludi* Ferencz által hihetőleg fordított „A' szép hajnal miként hasad“ melly már a' múlt XVIII. század' végén „Estve jött a' parancsolat“ dúdja szerint énekeltetett — és „Egy kis tarka maddár“ dalok.

h) A' Szentjóbi Szabó László által fordított „Fakadj piros rózsza“ (Blühe liebes Veilchen).

Ezeknek 's több másoknak ekkor divatozott dallamaik világosan mutatják, hogy nem magyar, hanem német szelleműek.

A' folyó század' első tizedeiben is, kivált Pesten a' magyar színművészet' föléledése 's kisebb magyar operák' adatása' korszakában több német dal fordítottatott magyarra, melyek közül említhetem a' Verseggy Ferencz által fordított német dalt : „El ne felejts, ha mély keservem széled (Vergiss mein nicht stb)“ ¹⁾ — és a' tagtársunk Szemere Pál által fordítottakat, melyek „Dalok azoknak, a' kik szeretnek“ czím alatt nyomtatva is kiadattak (Pest 1812. Sr. 4. l.) Voltak pedig ezek : a) Az óra, melyre vágyódtam (Die Stunde, der ich sehnsuchtsvoll stb). b) Eszembe jutsz, és egy gyenge érzés (Dein gedenk' ich stb). c) Még most is hordom lánczaim' (Noch trag' ich meine Fesseln). Ezekon kívül említendőek : „Az ér mellett ült a' gyermek (An der Quelle sass der Knabe)“ — „Utánad folynak könnyeim (Dir folgen meine Thränen)“ stb.

A' pesti magyar színésztársaság' nőtagjai között e' korszakban (1808—1813) kedves fiatal énekesnők voltak, kik bűvös hatással folytak be a' fiatal magyar költők és írók' munkásságának ébresztésére. Így történt, hogy néhány év alatt számos népdal jutott magyar fordítmányokban a' közép osztályú szépnem' ajkain divatba.

III. A' magyar népdalok' *hangnemei* (Tonarten), melyeken t. i. minden zeneműnek alapulnia kell, a' furcsaságok' valóságos tömkelege, melyből az idegen zenész kívánszorogni alig tud. — E' tekintetben olly tarkaság, olly sokoldalúság van bennök, millyet egy műveltebb nemzet' népzenejében sem találunk. A' magyar dalokban annyira uralkodik a' szabályos és szabálytalan hangnemek' legfurcsább változatossága, hogy a' szabályos zenéhez szokott fül gyakran alig képes meghatározni azon alaphangot, melyet vezérhang gyanánt kell tartania. — Megkísértem e' sajátságok' néhányainak ismertetését.

a) Némelly dal szabályosan mind végig kemény (dur) hangnemben jár, p. o. „Megégett a' szentpéteri állás“ — „Jegenyefa' tetejébe.“

b) Mások ismét egész végig lágy (moll) hangneműek, p. o. „Vigan élem világom“ — „Simonyiban van egy malom.“

c) Némelly dalok egy vidéken kemény, más vidéken lágy hangnemben énekelletnek, p. o. „De mit töröm fejemet“ — „Gyere be rózsám, gyere be!“

d) Másoknak eleje kemény, közepe lágy, utolja ismét kemény hangnemű, vagy megfordítva, p. o. „Az alföldön halász legény vagyok én.“ — „Végig mentem az ormódi temetőn.“

e) Más daloknak első része kemény, másodikika lágy hangne-

¹⁾ Lásd : Magyar Aglája. Budán 1806. 8r. a' 190. és 236-ik lapon.

mű, vagy megfordítva, p. o. „Fakó lovam, gyors paripám“ — „Jaj rózsám beh szeretlek“ — „Végig mentem a' temetőn.“

f) Ismét mások egészen kemény hangnemben mozganak, csupán végök felé mennek át a' rokon lágy hangnemre, p. o. „Korcs-márosné! bort ide az itczébe!“

g) Némelyek csaknem egészen lágy hangnemben forganak, 's végök legnagyobb meglepetésünkre kemény alaphanggal záratik be, p. o. „Gerliczeként nyögdecselek.“

h) Másokban az első rész' alaphangja kemény, a' második rész átugrik amannak kemény quintájára, 's ugyanebben végig meg is marad, p. o. „Elmentem én a' kis kertbe.“ — Ez egyike a' legszembetünőbb sajátságoknak.

i) Más nevezetes furcsaság tűnik fel e' dalban : „Szerettelek, szeretlek is, a' míg élek.“ — Itt a' lágy alaphangnem csak a' második részben tűnik elő; mert első része a' lágy quinttel kezdődik, 's egyszerre leugrik a' kemény quartra, és innen ismét áttér a' lágy-hangnemű második részre.

k) Más dal ismét rokon kemény hangnemének quintájával veszi kezdetét, átmegy a' rokon kemény alaphangnemre 's a' lágy alaphanggal végződik p. o. „A' szeretőm iródiák.“

l) Van egy különös keleties sajátsága magyar dalainknak, mellyel a' külföldiek 's a' szabályos zenéhez szokott idegen zenészek semmiképen nem tudnak megbarátkozni. Az t. i., hogy némely dalaink, ha még olly szabatosak is, nem végződnek az uralkodó alaphangon, hanem ennek lágy vagy kemény quart vagy quintáján. Így nem levén a' zenének rendszeres bérekesztő nyugpontja, a' fület erre mintegy várakoztatni látszik, holott az soha be nem következik, ha csak a' zenekísérő rajta nem segít valamelly módon. Illyenek : „A' mezei kis pacsirta“ — „Sebes az én újjam.“

m) Vannak azonban még furcsábbak. Ollyanok t. i. mellyeknek sem elején, sem folyamatán keresztül, sem végén az alaphang nem uralkodik, hanem egészen más hangnemekben látszanak barangolni, 's lappangó alaphangukat csak sejtíttetni engedik. E' sajátság gyakran alig engedi meghatározni azon hangnemet, mellyben a' dalt leírni kell. Azért némely zeneíró, ki e' vegyes sajátságoknak mintegy zenei vegytanilag feloldozásukhoz nem ért, illyes dalok' leírásánál valóságos hajótörést szenved. Legyen például e' dal : „Most jöttem Erdélyből.“ Ennek első része a' lenni kellő alaphang' kemény quartájában jár, holott a' második rész a' kemény quintára megy át. — Illyenek még : „Hejh pajtás beh nevetem“ — és „Miről apám olly búsán szólt“ mellyek általán véve lágy vagyis szomorú hangnemen alapszanak, de kemény quinttel kezdődnek sőt végződnek is.

n) Más dalok végre az első részben kemény hangneműek, a' másodikban átmennek amannak lágy quintájára, 's a' kemény quintában végződnek, p. o. „Írígylík a' bajuszomat.“

IV. A' magyar népdalok' műszerkezetében fekszik a' rhythmus, melly szintén különféle alakban fordul elő, 's a' zenészeknek minden tehetségét igénybe veszi. — A' zenében szintúgy, mint a' köz beszédben, megvan a' periodus 's ennek alkatrészei, a' comma, semicolon, colon 's incisumok. Ezek legkönnyebben megismerhetők a' rövid dalokban. Ki azokat taglalni nem tudja, a' magyar népdalok' rhythmusát sem fogja érteni. — E' rhythmus a' dal-részek' ütenyei' (tactusai) felosztásából legkönnyebben kivehető. — Népdallamaink e' részben is legnagyobb tarkasággal ellátvák. Így:

A) Vannak dalok, mellyeknél meghatározott colon, vagyis az úgynevezett első 's második rész közötti határ, a' középpont, nehezen, vagy épen nem található; hanem a' dal olly egészet képez, mellynek szabálytalan számú ütenyekre terjedő részeiben nincs megnyugvás, míg csak végét nem éri, p. o.

„Bort iszom én, nem vizet.“

„Hej pajtás beh nevetem“

B) Vannak ellenben három részűek is, p. o. „Árva szivem nyögésit“ — „Földiekkal játszó égi tünemény“ (minden rész nyolcz tactussal) — „Bundás Geczi házasodni régen akart már“ (a' két első rész négy-négy tactussal, az utolsó rész nyolczczal).

C) Más dalok szabályos, minden részökben meghatározott 's egyenlő számú ütenyekkel bírnak. Így például:

a) Minden részében 4-4 ütenynyel bír:

„Fakó lovam, gyors paripám.“

„Nyisd ki rózsám az ajtót.“

„Azért, hogy kend kicsit ragyás.“

„A' pünkösdi rózsza.“

b) Minden részében 5-5 tactussal:

„Káka tövén költ a' rucza.“

„Estve jött a' parancsolat.“

„Szép a' betyár paripája.“

c) Minden részében 6-6 ütenynyel:

„Cserebogár, sárga cserebogár.“

„Az alföldön halász legény vagyok én.“

„A' virágnak megtiltani nem lehet.“

„Azt a' kerek pusztát járom én.“

d) Minden részében 8-8 tactussal:

„Ég a' kunyhó, ropog a' nád.“

„A' szép magyar legény beteg.“

„A' kis Vénus vakon szült.“ stb.

D) Vannak azonban szabálytalan részűek is a' legnagyobb változatosságban, t. i. mellyeknek első részökben vagy kevesebb vagy több tactus van, mint a' másodikban. Így p. o.

	Első rész.	Második rész.
Ütenynyel:	Ütenynyel:	
En vagyok a' petri gülyás. }	2.	4.
Nincs magasabb az egeknél. }		
Ne szomorkodj, légy víg.	2.	6.
Bús az idő, bús vagyok én magam is. }	3.	5.
Végig mentem az ormódi temetőn. }		
Be van az én szűröm' újja kötve. }	3.	6.
Megégett a' szentpéteri állás. }		
Nini, hát ez a' szerelem.	3.	7.
Dínom, dánom, sógor.	3.	10.
Jaj rózsám beh szereltek. }		
Csösz leszek én a' nyáron. }	4.	6.
Egy kis tarka madár víg kedvében. }		
Fáj, fáj, fáj a' szívem, fáj. }	4.	7.
Mikor én nőtelen voltam. }		
Hol lakik kend, komám asszony? }	4.	8.
A' Tisza, a' Duna zavarodik. }		
Drága kincsem galambocskám }	5.	6.
Csak azért szeretem a' magyar menyecskét. }		
Háromféle szeretőm volt. }	5.	7.
Három fehér kendőt veszek. }		
Végig mentem a' temetőn.	5.	8.
Sem eső nem esik. }		
Természeti édes ösztön. }	5.	9.
Kerek az én kis kalpagom. }		
Nincsen nekem pej paripám. }	6.	5.
Jegenyefa' tetejébe.	6.	7.
De mit töröm fejemet.	6.	8.
Mi füstölög ott a' síkon, távolban?	6.	9.
Ant mondják, nem adnak engem galambomnak. }	8.	6.
Estve jár a' hajdú a' faluban. }		
Hol jártál violám ilyen korán?	8.	7.
Magasan röpül a' daru, szépen szól. }	8.	9.
Nincsen kedvem, mert a' fecske elvitte. }		
Hortobágyi pusztán fúj a' szél.	8.	12.
A' fényes nap már ezután stb.	10.	11.

E) Vannak dalaink, melyeknek rendszeres két vagy három részökhöz még egy függelék (coda) is adatik. Illyenek:

„Jó bor ez, gazda.“

„Ott a' réten egy almafa zöldellet.“

„Hogy sokáig éljetek.“

„Nem kell nekem a' te vized.“

F) Említnem kell még a' magyar népdalokban divatos prosodia' abbeli sajátságát, mellynél fogva a' leghosszabb hangzó betű is

igen gyakran, kissé tompítva ugyan, de röviden énekeltetik, a' nélkül hogy a' magyar hallgató' különben e' tekintetben igen kényes fülét sérteni látszanék; ellenben a' rövid hangzó sokszor hosszú hangjegyre vétetik, melly szabadságot már Tinódi' dalaiban is tapasztalám. Így e' dalban: „Fákó lovám, gyors paripám.“ — Pedig mégis milly nehezünkre esik, ha valamelly nem-népdalban a' rövid hangzó hosszan, a' hosszú pedig röviden énekeltetik; de népdalaink' zene-rhythmusa miatt e' hibáért nem szoktunk neheztelni. — Mind e' mellett igen ajánlatos volna, ha a' népdalszövegek' újabb szerzői szoros lelkiösméretességgel ügyelnének arra, hogy strophákra írt népdalainkban, vagy zenére alkalmazandó bármilly költeményben a' metrumot legpontosabban tartanák meg, 's a' positio által is hosszúvá válандó hangzókat csak legnagyobb szükségben használnák, nem annyira az éneklés' érdekében, mint azért, mert a' szótagmérték' szabálytalansága 's az úgynevezett költészeti szabadságoknál fogva engedett prosodiai tévovázások (millyekre jelen időben az újabb költők a' legszélesebb értelemben vett szabadsággal vetemednek) a' lelkiösméretes zeneszerzőt gyakran legnagyobb zavarba ejtik.

G) Végre nem tartom mellőzendőnek azon körülményt is, miszerint népdalaink' tömegében igen sokat találunk, mellyek ugyanazon dallamra énekeltenek, habár a' vidékek szerint, hol divatoznak, némi csekély különbséggel is. — Milly kívánatos volna ismerni mind ezeket annak meghatározása végett: hány valódilig Éredeti 's önálló népdallam találtatik a' sok ezer magyar népdal' tömkelegében.

Valóban igen érdekes volna, ha a' magyar ajkú népség között divatozó népdallamokat egy a' magyar népzenében alaposan jártas műértő által egybe gyűjtve 's hangjegyekkel ellátott nyomtatványban ki is adva, bírhatná a' nemzet. Ámde ez csak igen költséges és hosszasan tartó utazás, a' nyomtatásra szentelendő tömérdek pénz-erő, 's csaknem egész életkort igénylő fáradozás által lehetne eszközölhető. — Ámbár pedig e' hazafias ohajtást csak a' pium desideriumok' sorába vagyunk kénytelenek helyhezni, még sem következik, hogy e' részben épen semmit se tegyünk. Kezdjük meg a' munkát, 's tegyünk valamit részenként mind addig, míg erőnk 's tehetségünk engedi. Talán a' nemzet nem veszi közönyösen az ügyet, 's fáradozásunkat nem hagyja gyámol nélkül. Kisértsük meg népdallamaink' egyetemes gyűjteményének egyes füzetenkénti kiadását. Ha az utókor hasonló kegyelettel fog viseltetni ez ügy iránt (miről kétkedni a' nemzet' becsülete 's anyai nyelvének forró szeretete nem is enged), bizonyosan fognak későbbben ismét találhatni buzgó hazafiak, kik elhalt 's megmerevült újjaink közül kiragadják a' munkás tollat, 's folytatni fogják félben hagyott műveinket. Nemzetünk' hatalmas istenébe helyezett abbeli bizalmam, hogy hazánk 's nemzetünk' élete még sok évszázad' során fog díszleni, lelkesítő azért keblemben is a' fennebbi reményt, — lángra lobbantá a' rég hamvadt szikrát, és

bátorságot gerjeszte bennem népdallamink' gyűjteménye' részenkénti kiadásának megkezdésére. 'S bár egy részről a' reám várakozó különféle nemű teher' meggondolása, és a' pártolási bizonytalanság' réme gyakran visszarezzentőleg aggasztja keblemet : más részről a' hazafiság' mentője biztatólag látszik kitartást 's reményt sugallani vállalatom' folytatása' érdekében. Mellyet midőn, mai tárgyamtól kitérőleg, a' t. Academia' szíves figyelmébe 's hazafias rokonszenvébe ez alkalommal ajánlani bátorkodom, egyszersmind kérem, hogy azon kevés észrevetelimet, mellyeket ez úttal népdallamink' némelly sajátosságairól előadni szerencsém volt, a' magyar népzene' ismertetésének csak némi adalékaul tekinteni, 's jó neven venni kegyeskedjék.

Ezen érdekes előadás alkalmul szolgált az osztálynak a' tisztelt tagot felszólítani, hogy a' XVI. századbéli magyar költő' eposi dallamait zenetani észrevételeivel kísérve kidolgozná; mire a' tisztelt tag szíves is volt vállalkozni.

— Ez után

CZUCZOR GERGELY rt.

az *elme* és *ész* szokat a' magyar nyelvből értelmezte a' következőkben :

Miután az *elme* szót Kállay és Hunfalvy tagtársaink idegen nyelvekkel tett összehasonlítások' nyomán fejtegették : nem lesz talán érdektelen azt egy másik oldalról is megvizsgálni, t. i. mit értett eredetileg a' magyar az *elme* alatt? Továbbá, mi ezen szónak gyöke, 's milly rokon hangu, és értelmű szókkal hozható kapcsolatba?

Hogy a' tiszt. Academia' egyik ülése az eddig bolygó értelmű *elme* és *ész* között szabatos különböztetést tett, melly szerint *elme* am. az ember' lelki tehetségeinek öszvesége, latinul *mens*; *ész* pedig am. *Vernunft*, *ratio* : ez a' tudományos nyelvre nézve minden esetre nyereség. De épen azon körülmény, hogy e' szók a' köz nyelvben körülbelül egy értelműek, arra ösztönzi a' nyelvbúvárt, hogy eredeti jelentéseiket fűrkészsze, vagyis magából a' nyelv' járásából kikutassa, mit érthetett a' magyar az *elme* és *ész* alatt?

Ha azon jellemző, sajátságos mondatokat összevetjük, mellyeket nyelvünk e' két szóhoz ragasztani szokott, az tűnik ki, hogy a' magyar' fölfogása szerint az *elme* és *ész* valami mozgékony, ide-oda járó-kelő, majd rendes, majd csavargó úton haladó, 's néha egészen eltévelyedő lény. Ugyanis ha a' magyar némely tárgyakról mintegy könnyeden, ide-oda szállongva gondolkodik : akkor *elméjét futtatja*, és az illy gondolkodás' neme *elme futás*, *elme futtatás*. A' magyar szerint az *elme* néha *tétováz*, néha *csavarog*, néha *botlik*, 's ha sokat futtatják, *elfárad*; innen az *elmetétovázás*, *elme csavargás*, *elme botlás*, *elme fárasztás* jellemző kifejezések. Mennyiben az *elme* a' belérzéki tehetségeket is magába foglalja, a' szerint vagy *csendes*, *nyugott*, vagy *megindul*, *felindul*, *megháborodik*, *felháborodik*.